

ВІДГУК
офіційного опонента провідного наукового співробітника
відділу конституційного та муніципального права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
доктора юридичних наук, професора БАТАНОВА Олександра Васильовича
на дисертацію ЛЕБІДЬ Тетяни Ігорівни
на тему: «Кодифікація муніципального законодавства
в контексті європейської інтеграції України»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»
галузі знань 08 «Право»

На основі вивчення дисертації, анотації і наукових праць, що були опубліковані за темою дисертації, було встановлене наступне.

Актуальність теми дисертації. Дисертаційне дослідження Т. І. Лебідь «Кодифікація муніципального законодавства в контексті європейської інтеграції України» присвячене актуальним як з позиції теорії конституційного та муніципального права, так і практики конституційного та муніципального будівництва в умовах українського сьогодення, проблемам кодифікації муніципального законодавства в контексті європейської інтеграції України.

Останнє десятиліття стало періодом глибоких змін і масштабних викликів для українського місцевого самоврядування та муніципального права. Від ініціювання реформи децентралізації до боротьби за територіальну цілісність – у фокусі цих проблем та процесів було не лише сформовано нову архітектуру публічної влади в Україні, а й, водночас, перевірено її надійність та відповідність європейським демократичним стандартам. Серед знакових подій децентралізаційних процесів – об'єднання територіальних громад, оновлення адміністративно-територіального устрою, реформування фінансової основи місцевого самоврядування, удосконалення системи надання публічних послуг на місцях тощо.

Прийняття у 2014 році Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади відкрило нові горизонти для реалізації масштабного реформаторського проекту. В його основі – ідеї субсидіарності, демократії участі, ефективного та прозорого управління, цифровізації місцевого самоврядування тощо. Вектор реформи децентралізації не лише було сфокусовано на реалізацію європейського курсу України, а й закладення міцного фундаменту для сталого розвитку територіальних громад, посилення ролі муніципальної влади та активної участі жителів у прийнятті рішень.

Втім, ці трансформації відбувалися в умовах зростання зовнішньої воєнної загрози. Російська збройна агресія, що почалася у 2014 році та перейшла у повномасштабну фазу у 2022-му, радикально змінила контекст функціонування та алгоритм організації публічно-самоврядної влади територіальних громад. Війна висунула абсолютно нові та надскладні

політичні, соціально-економічні та духовно-культурні завдання перед територіальними громадами – від підтримки військових до координації гуманітарної допомоги, організації евакуації населення та забезпечення правового режиму воєнного стану.

Досвід, набутий Україною за час війни, продемонстрував беззаперечну перевагу муніципальної демократії та самоорганізації територіальних громад перед етатизмом та централізованим державним управлінням. Адже попри активну фазу російсько-української війни та перехід всіх політичних, громадських та економічних процесів у воєнну площину, в Україні продовжується законотворча робота щодо вдосконалення механізмів організації та функціонування місцевого самоврядування, його економічних та фінансових основ, інформаційного забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування, залучення мешканців і громадських організацій до вироблення рішень у територіальних громадах, служби в органах місцевого самоврядування тощо.

Роки війни, як і в цілому вся сучасна історія місцевого самоврядування в Україні, підтвердили не лише важливість та унікальне значення місцевого самоврядування у процесах становлення та розвитку конституціоналізму, громадянського суспільства та демократичної правової державності в Україні, а й значущість формування муніципального права як самостійної галузі права. Сьогодні муніципальне право – це галузь права, яка стрімко формується та динамічно розвивається. Адже в основі її існування знаходяться об'єктивні підстави, які пов'язані насамперед з наявністю самостійного для муніципального права предмета правового регулювання як особливої сфери суспільних відносин, які виникають у процесі децентралізації влади на базі тієї системи самоорганізації населення, яка визнається за місцем проживання людини, у процесі організації та функціонування муніципальної влади та реалізації муніципальних прав людини.

Є різні чинники, які обумовлюють виникнення, становлення та відокремлення муніципального права в окрему самостійну галузь національного права, серед яких особливе місце займають процеси становлення профільного муніципального законодавства. У вказаному контексті особливого значення набуває дослідження тенденцій розвитку муніципального права в умовах сучасних викликів та, особливо, перспектив його можливої кодифікації у майбутньому. Адже, як відомо, Президент України В. О. Зеленський у лютому 2021 р. оголосив про створення Конгресу місцевих та регіональних влад і першим глобальним питанням, на якому слід зосередитись новому органу, назвав підготовку Муніципального кодексу України.

Усвідомлюючи, що це доволі громіздке та вкрай складне завдання, яке вимагає не лише колосальних інтелектуальних, матеріальних, часових та політичних ресурсів, а й потребує упорядкування та масштабної ревізії чинного законодавства про місцеве самоврядування, вважаємо, що концептуальні проблеми можливої кодифікації українського муніципального

права у контексті відповідного зарубіжного досвіду та євроінтеграційних викликів об'єктивно вимагають фахової дискусії та мають стати предметом фундаментальних наукових досліджень.

У зв'язку з цим, аналіз актуальних проблем теорії та практики кодифікації муніципального законодавства в контексті європейської інтеграції України є перспективним напрямом юридичної науки в Україні, що свідчить про обґрунтованість та вказує на безумовну актуальність теми дисертаційного дослідження, яку обрала Т. І. Лебідь.

Представлена до захисту Т. І. Лебідь дисертація предметно спрямована на комплексне дослідження концептуальних аспектів та практичних проблем кодифікації муніципального законодавства в контексті європейської інтеграції України через призму конституційного та муніципально-теоретичного аналізу.

У такому контексті проблеми муніципального права та муніципального законодавства України ще не були предметом комплексного конституційно-правового дослідження в Україні.

Недостатній ступінь розроблення теоретико-методологічних, конституційно-правових та муніципально-правових підходів щодо питання правового забезпечення місцевого самоврядування та децентралізації з позиції перспектив кодифікації муніципального законодавства в контексті європейської інтеграції України, її чинників, факторів, ризиків, зарубіжних аналогів та можливостей їх рецепції тощо свідчить про об'єктивну необхідність подальшого дослідження зазначеної наукової проблеми.

Грунтовне вивчення цієї матерії має не лише теоретико-пізнавальне, але і яскраво виражене прикладне значення, даючи змогу здійснювати пошук ідей та механізмів щодо вирішення питань удосконалення законодавства про місцеве самоврядування шляхом його можливої кодифікації в системній єдності та нерозривності з проблемами децентралізації та територіальної організації публічної влади у контексті конституційної та муніципальної реформи.

З огляду на викладене, а також, зважаючи на відсутність дисертаційних та спеціальних монографічних наукових праць із досліджуваної проблематики, в яких висвітлюються питання кодифікації муніципального законодавства в контексті європейської інтеграції України, тема дисертаційного дослідження Т. І. Лебідь є актуальною та своєчасною.

Зв'язок дисертації з науковими планами і темами. Про актуальність обраної теми дисертаційного дослідження Т. І. Лебідь свідчить також її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 3 від 13 листопада 2025 р.) й узгоджується з науковою тематикою Національного університету біоресурсів і природокористування України та пов'язана з пріоритетними державними програмами, зокрема, «Планом для Ukraine Facility (2024–2027)»;

Планом заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади на 2024–2027 роки (затверджений Розпорядженням КМУ № 270-р); Стратегією реформування державного управління України до 2025 року.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, обумовлені тим, що мета і завдання дослідження, обрана дисертанткою методологія, сформульовані пропозиції і висновки є належним чином обґрунтованими з точки зору вимог, висунутих до кваліфікаційних праць такого рівня, що дозволило їй всебічно розкрити обрану проблематику, запропонувавши доволі оригінальний погляд на проблеми кодифікації муніципального законодавства в контексті європейської інтеграції України.

Мета та завдання дисертації. Метою дослідження є теоретико-правове обґрунтування кодифікації муніципального законодавства України в контексті євроінтеграції та розроблення концептуальної моделі Муніципального кодексу України як системного кодифікованого акту, що забезпечує відповідність національної моделі місцевого самоврядування європейським стандартам.

Досягнення вказаної мети обумовило постановку та послідовне вирішення цілого ряду теоретичних та прикладних завдань, а також напрацювання та перевірку робочих гіпотез, що знайшло своє відображення як у завданнях, які авторка запланувала вирішити у ході дослідження, так і положеннях, які вона представила до захисту та висновках, зроблених за результатами свого наукового пошуку.

Для досягнення зазначеної мети здобувачкою виконано такі завдання:

- 1) розкрито поняття та структуру муніципального законодавства України;
- 2) охарактеризовано кодифікацію як форму систематизації муніципального законодавства;
- 3) визначено особливості нормативно-правового регулювання місцевого самоврядування як складової муніципального управління;
- 4) розкрито системність, узгодженість та ефективність муніципального законодавства як складової кодифікації;
- 5) обґрунтовано необхідність кодифікації муніципального законодавства як необхідного чинника належного функціонування публічної влади;
- 6) визначено доцільність прийняття Муніципального кодексу як інструменту адаптації муніципального законодавства України до європейських стандартів управління;
- 7) охарактеризовано критерії імплементації європейських практик та вимог у діяльність місцевих органів влади в Україні тощо.

У рамках цих та інших поставлених у дослідженні завдань, дисертантка правильно формулює **об'єкт і предмет** свого наукового пошуку. Так, **об'єктом дисертаційного**

дослідження вона визначає суспільні відносини, що виникають у процесі формування, функціонування та розвитку муніципального законодавства України. **Предметом наукового пошуку** визначається кодифікація муніципального законодавства в контексті євроінтеграції України.

Такий комплексний підхід надав авторці можливість дійти системних висновків при визначенні результатів і обґрунтуванні низки нових положень, які мають важливе значення для юридичної науки і практики.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності. Ефективне виконання зазначених завдань відбулося завдяки відповідній методології. Так, застосування діалектичного методу дозволило розглянути проблеми, які необхідні для виявлення закономірностей розвитку муніципального законодавства та його трансформації в умовах євроінтеграції. За допомогою логіко-семантичного аналізу побудовано, поглиблено й конкретизовано категоріальний апарат дослідження. Методи аналізу і синтезу дозволили виявити основні тенденції та проблеми муніципального законодавства та діяльності органів місцевого самоврядування, розробити пропозиції з удосконалення законодавства, що регламентує сферу дослідження. Структурно-функціональний метод сприяв аналізу повноважень суб'єктів органів місцевого самоврядування, виявленню недоліків їх діяльності. Порівняльно-правовий метод дав можливість здійснити компаративний аналіз положень національного та зарубіжного законодавства, а також можливостей реєпції відповідного зарубіжного досвіду. Індуктивний, дедуктивний і статистичний методи застосовано для узагальнення та аналізу емпіричної інформації за тематикою дослідження. У роботі також застосовано нормативний, сходження від абстрактного до конкретного, історичний, соціологічний, правового моделювання, спеціальні наукові методи: формально-юридичний, правових аналогій.

У роботі використано ряд інших методів, застосування яких дозволило комплексно виконати поставлені авторкою завдання.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших комплексних досліджень теоретичних та прикладних проблем кодифікації муніципального законодавства України в контексті євроінтеграції. Результатам дисертаційного дослідження Т. І. Лебідь притаманний належний рівень наукової новизни. Положення з різним ступенем наукової новизни містяться у всіх трьох розділах дисертації.

Серед вагомих елементів наукової новизни, які характеризують отримані в дисертаційному дослідженні результати, доцільно наголосити на таких положеннях:

1) Аргументація авторки на користь кодифікації муніципального законодавства, яка на її думку, «виступає не лише юридично-технічним процесом, а й інституційним,

системним та концептуальним актом, який повинен забезпечити: формування цілісної доктрини муніципального права; єдність термінології та принципів правового регулювання; узгодження компетенцій між рівнями публічної влади; створення стабільних механізмів здійснення муніципальних функцій; визначеність процедур, гарантій та відповідальності; інтеграцію національного законодавства в правовий простір ЄС» (с. 20–12 дисертації).

2) Обґрунтування авторської структури Муніципального кодексу, побудованої з урахуванням сучасних підходів до кодифікації муніципального законодавства та вимог євроінтеграції, а саме доцільність формування Кодексу за модульним принципом, який передбачає виокремлення таких взаємопов'язаних структурних блоків: Загальної частини, що закріплює основоположні принципи, понятійно-категоріальний апарат та джерела муніципального права; Організаційної частини, спрямованої на регламентацію системи органів місцевого самоврядування, їх статусу та компетенції; Матеріально-фінансової частини, яка визначає економічну основу місцевого самоврядування та механізми фінансового забезпечення муніципальної діяльності; Процедурно-правової частини, що встановлює порядок ухвалення, реалізації та оскарження муніципальних рішень; а також Гарантійно-контрольної частини, покликаної забезпечити реалізацію, захист і контроль дотримання муніципальних прав та повноважень у системі публічної влади (с. 25, 175–191 дисертації).

3) Авторський підхід щодо подвійного (державно-правового і соціально-громадського) характеру муніципального законодавства та твердження, що «саме в цій інтегративності виявляється його методологічна особливість, що не може бути зведена до підгалузі адміністративного чи конституційного права, оскільки формує окремий, самостійний пласт публічного правопорядку, спрямований на врівноваження інтересів держави та місцевих спільнот» (с. 33 дисертації), а також пов'язаний із цим висновок, що «саме в аксіологічній площині розкривається гуманістичний потенціал муніципального законодавства, що забезпечує реальне втілення прав і свобод людини на місцевому рівні» (с. 34 дисертації).

4) Авторське визначення поняття «муніципальне законодавство» як системно впорядкованої, ієрархічно структурованої сукупності нормативно-правових актів різної юридичної сили, що встановлюють правові, організаційні, матеріальні, фінансові та процедурні засади діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування, визначаючи межі їхньої компетенції, автономії та взаємодії з державними інституціями (с. 37 дисертації).

5) Методологічне розуміння категоріального взаємозв'язку між поняттями муніципальне законодавство, муніципальне право та місцеве самоврядування, які, на думку Т. І. Лебідь, становлять три взаємопов'язані рівні правового регулювання місцевої влади: муніципальне законодавство є формою, муніципальне право – змістом, а місцеве самоврядування – інституційним механізмом реалізації цих норм. Їх узгоджене

функціонування забезпечує системність правової організації держави, стабільність конституційного ладу та ефективність реалізації принципу народовладдя на місцях (с. 39 дисертації).

6) Висновки авторки про те, що «кодіфікація у сфері муніципального права є не лише питанням юридичної техніки, а й закономірним етапом еволюції законодавства про місцеве самоврядування, який має на меті подолання фрагментарності, забезпечення системності та формування єдиного правового простору місцевої демократії», а «кодіфікація муніципального законодавства має розглядатися як стратегічний напрям еволюції правової системи, спрямований на зміцнення принципів єдності, системності та узгодженості публічної влади» (с. 44 дисертації).

7) Висновки про те, що, по-перше, кодифікація муніципального законодавства є способом «подолання фрагментарності, термінологічної неузгодженості та колізійності» та, по-друге, «така кодифікація не повинна зводитися до механічного об'єднання актів, а має стати концептуальним оновленням правового підґрунтя місцевого самоврядування через визначення його базових принципів, систематизацію понять і встановлення логічної взаємодії між усіма рівнями правового регулювання» (с. 56 дисертації).

8) Висновок, що система принципів кодифікації становить теоретико-методологічне підґрунтя для розроблення й реалізації кодифікаційних актів. Вона визначає наукову раціональність, стабільність і легітимність правотворчого процесу, забезпечуючи єдність правового простору держави. На думку дисертантки, саме принципи є тим інструментом, який перетворює кодифікацію з технічного упорядкування на інтелектуально-нормотворчий процес, що відображає цінності правової держави та демократичного суспільства (с. 72 дисертації).

9) Функціональний аналіз кодифікаційних процесів у муніципальному праві та висновок, що Кодифікація виконує низку взаємопов'язаних функцій, серед яких домінуючими є: інституційна, стабілізаційна, комунікативна, інтеграційна та аксіологічна, що у своїй сукупності відтворюють її інституційну, цивілізаційну та духовно-нормативну природу (с. 82–85 дисертації).

10) Встановлення п'яти ключових чинників неузгодженості муніципального законодавства України (доктринальний вакуум, інституційна фрагментація, техніко-юридична хаотичність, нормативна поліфонія та асиметрія децентралізації) та їх змістовий аналіз (с. 140 дисертації).

11) Пропозиція розробити офіційну Доктрину муніципального права України як концептуального документу стратегічного рівня, що визначатиме засади муніципальної правотворчості, принципи автономії громад, компетенції органів самоврядування та механізми їх взаємодії з органами державної влади (с. 142 дисертації).

12) Висновок, що вагомим чинником, що зумовлює потребу у кодифікації муніципального законодавства, є зміна філософії державного управління, яка поступово трансформується від моделі «держави контролю» до моделі «держави партнерства». Цей перехід, як справедливо вважає дисертантка, «знаменує трансформацію централізованої системи адміністрування у парадигму публічного врядування, засновану на довірі, взаємній відповідальності та правовій симетрії між державою і громадою» (с. 148 дисертації) тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальших досліджень і вирішення теоретичних питань, пов'язаних з кодифікацією муніципального законодавства; правотворчій діяльності – під час розроблення й удосконалення актів національного законодавства щодо кодифікації муніципального законодавства; правозастосовній практиці – для вдосконалення діяльності органів місцевого самоврядування; освітньому процесі – під час підготовки підручників і навчальних посібників з дисциплін «Конституційне право», «Муніципальне право», «Муніципальне правотворчість», «Територіальна організація влади в Україні» та «Децентралізація та розвиток місцевого самоврядування».

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійною особисто виконаною науковою працею, в якій викладено авторські підходи щодо вирішення важливого наукового завдання – формулювання концепції кодифікації муніципального законодавства України в контексті євроінтеграції. Наукові положення, висновки та рекомендації, які виносяться на захист отримано авторкою самостійно. Сформульовані у дисертації визначення понять, висновки та рекомендації, є обґрунтованими в результаті власного дослідження та опрацювання наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців, а також норм чинного законодавства України та міжнародних нормативно-правових актів. Наукову новизну становлять виключно власні (авторські) ідеї та пропозиції.

Наукові результати дисертаційного дослідження свідчать, що розвиток сучасного конституційного та муніципального права супроводжується дискусією з приводу багатьох питань теорії та практики місцевого самоврядування, у тому числі й щодо кодифікації муніципального законодавства України.

Повнота викладення в опублікованих наукових працях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, відповідає вимогам МОН України. Основні положення й результати дисертаційного дослідження Т. І. Лебідь викладено у 15 наукових працях, які включають 7 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 8 тез наукових доповідей.

Оформлення дисертаційного дослідження. Дисертація Т. І. Лебідь оформлена відповідно до нормативних вимог і стандартів, які передбачені до такого роду праць. Робота написана державною мовою, науковим, літературним стилем. Текст дисертації позбавлений

граматичних та орфографічних помилок, а також технічних недоліків. Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, зазначені в роботі, в цілому характеризуються аргументованістю, логічністю, послідовністю виконання та системним підходом до предмету дослідження.

Структура дисертації. Про системність представленого Т. І. Лебідь дослідження свідчить структура дисертації, яка складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 249 сторінок. Список використаних джерел налічує 150 найменувань.

Структура роботи характеризується цілісністю й логічною послідовністю, є такою, що відображає загальне бачення досліджуваної авторкою проблеми.

Вищезазначене свідчить про логічну послідовність дисертаційного дослідження Т. І. Лебідь, використання в процесі дослідницької роботи принципу викладу матеріалу від загального до конкретного.

Усі розділи, підрозділи та інші структурні частини роботи підпорядковані одній, чітко визначеній меті, яка деталізується конкретними завданнями, які поставила перед собою дисертантка.

Дотримання академічної доброчесності. Аналіз дисертації та наукових публікацій Т. І. Лебідь, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, не дає підстав констатувати допущення нею порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). Дисертація виконана з поетапною публікацією проміжних результатів дослідження, що відображені авторкою у наукових статтях, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Т. І. Лебідь, необхідно вказати на наявність низки дискусійних моментів, які мають своїм наслідком такі **зауваження**:

1) Важко погодитися із авторською періодизацією етапів «історико-доктринальної перспективи становлення муніципального законодавства в Україні», що дало змогу «простежити еволюцію правового забезпечення місцевого самоврядування». Так, перший етап розвитку муніципальної системи, який Т. І. Лебідь іменує як «конституційно-засадничий», окреслюється нею 1996–2000 роками та пов'язується із прийняттям Конституції України 1996 року (с. 31 дисертації).

З огляду на це об'єктивно виникає питання щодо розвитку законодавства про місцеве самоврядування у доконституційний період, насамперед, починаючи з 1990 року, коли було прийнято закони «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» від 7 грудня 1990 р., «Про місцеві Ради народних депутатів, місцеве

та регіональне самоврядування в Україні» від 26 березня 1992 р., «Про формування місцевих органів влади та самоврядування» від 3 лютого 1994 р. тощо, із урахуванням їх ролі у сучасній муніципальній історії України.

2) На наш погляд, доволі звуженим є авторське розуміння муніципального права як галузі «публічного права, що становить систему юридичних норм, спрямованих на регулювання суспільних відносин у сфері організації, компетенції, функціонування та відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування, забезпечуючи реалізацію права територіальних громад на публічну владу в межах Конституції та законів України» (с. 38 дисертації). Адже у вітчизняній науці вже тривалий час обґрунтовується публічно-приватна концепція муніципального права, в основі якої його розуміння як галузі публічного права, принципи, предмет, методи та система якого ускладнені приватноправовим компонентом, а норми якої регулюють насамперед і головним чином суспільні відносини, які виникають у процесі визнання, становлення, організації та здійснення муніципальної влади, а також реалізації та захисту муніципальних прав людини та виражають публічні й приватні, соціально-економічні та політичні цінності муніципальної демократії та прав людини.

З огляду на це та, враховуючи наведене авторське розуміння та визначення поняття муніципального права, суперечливою (хоча і вірною по суті) є позиція дисертантки щодо дуалістичності природи муніципального законодавства, що робить його «унікальним явищем розвитку нашої правової системи, що поєднує у собі елементи публічного та приватного права, формуючи гібридну модель регулювання» (с. 40 дисертація), а також висновок про те, що необхідність кодифікації муніципального законодавства впливає із «самої природи муніципального права як комплексної, інтеграційної галузі, що поєднує елементи публічного та приватного права» (с. 145 дисертації).

Отже, враховуючи в цілому предметну спрямованість дисертаційного дослідження та, зокрема, пропозицію розробити офіційну Доктрину муніципального права України (с. 142 дисертації), позиція дисертантки в даному аспекті потребує свого уточнення.

3) Важко погодитися із запропонованим у дисертації ієрархічним підходом до класифікації системи джерел муніципального права, яку, на думку дисертантки, доцільно розглядати як таку, що включає на першому місці міжнародно-правові акти, які встановлюють стандарти місцевої демократії (зокрема Європейську хартію місцевого самоврядування та інші акти Ради Європи), і лише на другому – конституційні норми, що закріплюють основи місцевого самоврядування як інституту публічної влади (с. 48 дисертації).

Такий підхід суперечить принципу верховенства Конституції України, серед спеціально-родових кваліфікуючих ознак якої є пріоритетність у національній правовій системі та інтегративне призначення щодо інших галузей права, установчий характер

і публічно-політичний зміст, особлива система суб'єктів нормотворення і нормозастосування, безпосередність дії, найвища юридична сила, специфічність структури і посилений правовий захист тощо. Згідно Конституції України Конституція України має найвищу юридичну силу (ч. 2 ст. 8), а чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України (ст. 9).

З огляду на те, що на с. 90 дисертації обґрунтовується вже інша модель рівнів системи нормативного регулювання, авторська позиція щодо ієрархії нормативно-правових актів у системі джерел національного права потребує уточнення, конкретизації та додаткової аргументації.

4) Дискусійною є авторська пропозиція щодо доцільності виділення у майбутньому Муніципальному кодексі України окремого розділу «Особливості функціонування місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі», у межах якого, як зазначає Т. І. Лебідь, варто «комплексно врегулювати правові, організаційні та інституційні особливості здійснення місцевого самоврядування в містах зі спеціальним статусом». Зокрема, як доводить авторка, «окремої уваги в межах зазначеного розділу потребує визначення особливостей реалізації місцевого самоврядування в місті Севастополі з урахуванням тимчасової окупації частини території України». «Закріплення у Муніципальному кодексі України спеціальних перехідних положень щодо здійснення повноважень органів місцевого самоврядування міста Севастополя, – стверджує Т. І. Лебідь, – дозволить зберегти безперервність муніципально-правового регулювання, забезпечити правову визначеність статусу територіальної громади та створити нормативні передумови для відновлення повноцінного місцевого самоврядування після деокупації» (с. 110–111 дисертації).

З огляду на те, що до 2014 року спеціальний статус міста Севастополь значною мірою був обумовлений перебуванням на його території основної бази Чорноморського флоту Російської Федерації, що значною мірою і сприяло його швидкій окупації, вважаємо, що після завершення російсько-української війни та деокупації Кримського півострову та міста Севастополь мають зникнути підстави такого спеціального статусу, а територіальна громада міста Севастополь має здійснювати своє конституційне право на місцеве самоврядування так само, як і інші територіальні громади без будь-яких правоположень спеціального, перехідного або тимчасового характеру.

5) Розглядаючи питання щодо ролі цивільного права та насамперед Цивільного кодексу України у регулюванні муніципальних відносин та визнанні територіальних громад суб'єктами цивільних прав і обов'язків, закріпленні форм їхньої участі у цивільному обороті (с. 118–119 дисертації), авторка, з одного боку, абсолютно правильно вказує на проблемність

практичної реалізації цього статусу територіальних громад. Втім, вважаємо, що предмет дослідження – кодифікація муніципального законодавства та можливий результат такої форми правотворчої діяльності – Муніципальний кодекс об'єктивно має бути зосереджений на врегулюванні усіх елементів правосуб'єктності територіальних громад.

При цьому, враховуючи євроінтеграційний фокус дисертаційного пошуку Т. І. Лебідь, їй варто було звернути особливу увагу на концептуальні проблеми визнання територіальної громади юридичною особою публічного права. Попри неоднозначне ставлення до відповідного питання у вітчизняній правовій доктрині та у колі політичних експертів, народних депутатів та практиків місцевого самоврядування, це питання є одним з ключових у контексті конституціоналізації правосуб'єктності територіальної громади як первинної одиниці місцевого самоврядування, адміністративного-територіального устрою, цивільно-правових та господарсько-економічних відносин на муніципальному рівні, а, отже, важливим в аспекті забезпечення статусу місцевого самоврядування та всієї його системи в усьому діапазоні муніципальних функцій та повноважень, у тому числі й насамперед у сфері цивільного обороту та господарювання.

На відміну від усталеної зарубіжної практики конституційної регламентації статусу первинних суб'єктів місцевого самоврядування як юридичних осіб, вітчизняне конституційне, цивільне та господарське законодавство не містить подібних норм та принципів. Тому у цьому аспекті позиція та аргументація автора щодо нормативно-правової регламентації статусу територіальних громад у майбутньому Муніципальному кодексі потребує конкретизації, деталізації та більш ґрунтовного аналізу.

Попри наявність вказаних зауважень, зазначимо, що вони жодним чином не впливають на загальне позитивне враження від рецензованої роботи. Зроблені нами зауваження, хоча й носять концептуальний характер, обумовленні прагненням офіційного опонента акцентувати увагу Т. І. Лебідь на дискусійних моментах її дисертації.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Лебідь Тетяни Ігорівни на тему: «Кодифікація муніципального законодавства в контексті європейської інтеграції України» за актуальністю, ступенем новизни представлених результатів, їх наукової обґрунтованості, повнотою викладення в опублікованих наукових працях, рівнем виконання поставленого наукового завдання та володіння методологією наукових досліджень відповідає вимогам, які висуваються до дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 року (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03.04.2019 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року

«Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), а її авторка Лебідь Тетяна Ігорівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент провідний науковий співробітник відділу конституційного та муніципального права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Олександр БАТАНОВ